

ини традиции на литературното анкетирание. зовата поредица „Литературни анкети“ е амислена с непосредствената цел да подпомогне написването на предстоящата много- томна история на българската литература. Тя несъмнено ще изпълни това си предназначение. Ала все пак си позволявам да мисля, че тепърва ще оценяваме значението ѝ, че следващите поколения ще усетят по-добре стойността ѝ — така, както всеки, който е изследвал творчеството на Вазов, Яворов или Йовков, е отправял своята благодарност и към Ив. Д. Шишманов, М. Арнаудов и Сп. Казанджиев.

Христо Стефанов

ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА, „НАБЛЮДЕНИЯ
НАД ЛИТЕРАТУРНОТО РАЗВИТИЕ“
С., БП, 1977. 187 с.

Литературната критика — изкуство или наука? Този труден въпрос все не получава задоволителен отговор, защото и самите критици не са единни в себепознанието си. В различни исторически периоди, в зависимост от ред обществени фактори са били издигани в култ различни компоненти на критическата мисъл. Имало е времена, когато критикът е бил преди всичко артист и поет (при романтизма например), и други, когато се е ценяла рационалната ми мисъл, способността за научен синтез (например критиката на позитивизма). Но големите личности, истинските творци в критиката винаги са съчетавали в себе си артистизма с научността, богатата асоциативност със здравата логика. И повече от всякога, за да бъде гравдивна, проблемна и действена литературната критика, днес нейните жреци трябва да притежават универсалността на талантите, трябва в творбите си да ни привличат с дълбочината на научното мислене и блясъка на художественото въображение. Съвременният читател притежава интелектуалната зрелост да възприема пълноценно сериозните критически текстове.

Повишеният читателски интерес към труда на литературоведа е своеобразен отрицателен отговор на теориите за херметичността на този труд. В статията си „Об естетическом изучении памятников культуры прошлого“ (Вопросы литературы, 1963, № 3, с. 111) акад. Д. Лихачов пише: „Историята на литературата е не само наука, но и изкуство, и познание на литературата, и не само научно познание, но и художествено. Художественото познание изисква в известна степен и художествено претворяване на опознатото в научните работи, признание не само да съобщат резултатите от изследванията, но и да предадат естетическите ценности на всички тези, за които са предназначени.“ Признаването на

художествената критика за изкуство води със себе си извънредно важния извод, че трудът на литературоведа трябва да бъде разбираем и близък на читателската аудитория, защото времето на максимата „изкуство за изкуство“ отдавна отмина безвъзвратно.

Изказаните дотук размишления не са самошеши, те имат пряко отношение към рецензираната книга. Елка Константинова умее да интерпретира увлекателно резултатите от научния анализ и да довежда до читателското съзнание естетическите ценности, които открива в наблюденията си над литературния процес. „Със съвременен научен подход и със съвременен трепет трябва да се анализира литературното минало, а съвременната литература да се разглежда като логическа последица от това минало... Психологията, философията, историята, социологията... задължително участвуват днес в литературното изследване, в проучването на литературното минало“ (с. 6). Тази широка програма за литературното изследване предопределя читателското съучастие в научното търсене. Върху специфичната територия на литературата се извършват наблюдения, валидни за обществената и духовната характеристика на съвременника, извършват се дълбочини анализи над еволюционните процеси в обществото, които водят до качествени изменения и в литературата. По същество написването на една много томна история на националната литература е свидетелство не само за нивото на литературоведското мислене в този период, а и преди всичко за онази съвкупност от представи за миналото, настоящето и бъдещето, която най-точно отговаря на съвременния светоглед.

Именно написването на тази много томна история на българската литература е ръководна мисъл за авторката в новата ѝ книга. Елка Константинова търси и предлага своите разрешения за възможните пътища към капитален труд, тя споделя съмненията си и се опитва да синтезира натрупания гравдивен опит в нашето литературознание, за да посочи това, което не достига, което трябва да се направи в близкото бъдеще. Мисълта и грижата за голямото начинание обединява отделните статии и предопределя конфликтността, заложена в тях. Литературоведката повежда борба със старите схеми, с прилагането на чужди развойни тенденции, с учебни- карското схематизиране на периодизацията. Тя излиза от единствено вярното твърдение, че „националното своеобразие на нашия художествен развой не повтаря ничие друго, има свои собствени закономерности в хилядолетната си еволюция и на фона на световното литературно развитие изпква именно със своята неповторимост“ (с. 7).

Елка Константинова не се отнася нихилистично към достиженията на българското литературознание. Тя умее да вижда и да изличи гравдивното в традицията, но владее и диалектичното отрицание, което тласка

напред развойните процеси. Систематизирайки нерешените въпроси на българския литературен процес, авторката воюва за съвременна марксистическа методология на литературните изследвания, която включва съвременното решаване на такива първостепенни задачи като създаване история на литературните методи, на литературните направления и школи, история на развитието на отделните жанрове, разработка на проблемите на поетиката и стилистиката и т. н.

Извънредно важно звено от подготовката на бъдещата история е и изясняването на проблемите около периодизацията на българската литература, която днес все още робува на остарели разбирания и може да има само помощи за учениците и студентите функции. „Принципите на периодизацията като принципи на една бъдеща научна история трябва да се основават върху конкретно-историческата, теоретическата, социологическата, психологическата, структуралистичната, типологическата методология, но не като емпиричен сбор от техните постижения, не като еkleктична методология, а като отговаряща на съвременните научни познания, като качествено нова, обхващаща в органично единство различните аспекти на художествения процес... методологическите ни принципи при периодизацията трябва да са изградени от вътрешната логика на самото литературно движение, от специфичните закономерности на целия многостранен и сложен литературен процес“ (с. 11). Позволих си този дълъг цитат, защото приемам без уговорки изказаните твърдения, макар да си мисля с известна тъга, че все още сме много далеч от резултатното използване на такава методология.

Все с мисълта за бъдещата история на литературата Елка Константинова предлага наблюденията си върху отделни етапи от развитието на съвременната ни литература. Към интересни изводи ни повеждат нейните изследвания върху литературата за антифашистката борба и Отечествена война. Литературоведката съчетава интересния анализ на литературните факти с умението да ги синтезира, като по този начин ни показва как темите се развиват с развитието на общественото съзнание. От документално-публицистичното, автентично очерково изображение към субективно-поетичното до своеобразния синтез на тези две начала еволюцията на литературата, посветена на антифашистката борба, изразява еволюцията на нашето съзнание за миналото, на усложняващата се психическа и духовна същност на съвременника. Проникновено навлиза Елка Константинова в творческия свят на Веселин Андреев, Георги Карагьолов, Емил Станев, Павел Вежинов и др., за да очертае сложния процес от „утвърждаване и налагане в съзнанието на читателя значимостта и величието на борбата, нейния исторически смисъл“ към „търсенето в нея на философско-екзистенциален смисъл, нравствено психологически корени, историческа

основа и традиции“ (с. 83). Мисля, че изследването би било още по-интересно, ако литературоведката се бе спрала на обогатяващите и придаващи неочаквани аспекти и остри съвременни акценти на темата творби като „Барутен буквар“ на Йордан Радичков, „Звездите над нас“ на Павел Вежинов, „Пътят на верността“ на Любен Дилев.

Все по-големият творчески интерес към философско-екзистенциалните проблеми, към нравствено-психологическите корени, към историческата основа и традиции определя разширяването на художествените търсения в съвременната българска литература, появяването на значими историко-философски, фантастични и притчовобразни творби. Елка Константинова изследва развитието на историческото четиво, спира се на значението на традициите и убедително доказва, че съвременните творци „претворяват миналото, пречупват го през емоционалното и философското съдържание на своя богат съвременен свят, през собствената си логика — логиката на зрелия мислител, на съвременния интелектуалец“ (с. 135).

Много критици пренебрегват фантастиката и дори отказват да я приемат за пълноценна художествена литература. Може би това се дължи на многобройните сурогати на жанра, които дискредитират усилията на големите съвременни фантасти, като предлагат убого четиво за супермените на бъдещето, четиво, лишено от каквото и да е дълбока мисъл. Елка Константинова е от пионерите-гълкуватели на жанра у нас. „Разкривайки морала, нравите, обичаите, общественосоциалните и нравствените отношения, цялостния вътрешен мир на бъдещите хора, тази литература в същност ни дава познание за нашите собствени мечти и стремления, за нашите днешни представи за бъдещето“ (с. 155). Тази мисъл може да се уточни и разшири, защото фантастиката не е непременно литература за бъдещето, тя може да ни връща и към миналото, може да навлиза и в нашето съвремие, фантастиката притежава необикновено богат диапазон от теми и сюжети, фантастичното е заложено в нашето съзнание, в нашите сънища и мечтания, то е в същност израз на нашата съвременна митология, на митологията на всяко общество и време и затова не трябва да се затварят изкуствено границите на жанра. Едни от най-великите творци на всички времена не се колебават да използват фантастичното, за да открият неподозирани дълбини на човешката психика, достатъчно е да си спомним някои от безсмъртните творби на Балзак, Хофман, Едгар По, Достоевски (за да не се връщаме още по-назад във времето). Научната фантастика носи богатството на човешкото въображение и е стара като човечеството. В това отношение мисля, че съвременните български фантасти постигнаха сериозни художествени постижения именно защото не бихме могли да ги „рамкираме“ като „научни фантасти“ — те

творят в традициите на голямата фантастика и това се доказва от конкретните анализи в статията на Елка Константинова, която успява да ни убеди в стойността на постиженията на Любен Дилов, Павел Вежинов, Александър Геров, Емил Манов и др. Тя сама признава условността на научността в техните творби, но не оспоря очевидната несъответност между названието и същността на жанра.

Размислите за многообразието на съвременната литература включват и анализа на новите явления в поезията и романа след преломната 1956 г. Точно и много важно е твърдението за интелектуализацията на съвременната проза, за надмощието на психологията над фабулата, а оттук стигаме до извода, че „през последните години късите белетристични жанрове вече отразяват самопознанието и самоосъзнаването на съвременника, непосредствено въвлечен в процеса на научно-техническата революция“ (с. 185), че „повестта и разказът вървят днес към по-синтетични форми, към по-машабни образи и концептуални обобщения с универсално значение“ (с. 187). Според мен ярко доказателство за тези изводи би ни донесъл един подълбок и многопластов анализ на повестта на Богомил Райнов „Пътища за никъде“, но и наблюденията върху прозата на Павел Вежинов, Камен Калчев, Генчо Стоев, Димитър Вълев и др. са достатъчно убедителни.

И така с многообразието на творческите си интереси, с неспокойната си търсеща творческа мисъл, с пристрастието си към сложните, нерешени проблеми на съвременното литературознание Елка Константинова в същност предлага на читателите цялостна, богата на идеи критическа творба за търсенията в областта на един от най-важните дялове на съвременната обществена мисъл — художественото творчество. Книгата „Наблюдения над литературното развитие“ е интересна както за специалистите, търсещи пътища за усъвършенстване на своята методология, така и за широките читателски кръгове, жадни за самоанализ и себепознание.

Георги Цанков

КУПРЕЯНОВА Е. Н., МАКОГОНЕНКО Г. П., „НАЦИОНАЛЬНОЕ СВОЕОБРАЗИЕ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ“. Л., изд. „Наука“, 1976. 414 с.

Светското литературознание има вече твърде голям опит във всестраниното осветяване на проблемите, свързани с развитието на руската литература. Но търсенето на истинските измерения на този изключителен литературен феномен е и ще бъде негова задача. Тя насочва изследователите към необходимостта да бъде изяснено националното своеобразие на руската литература — въпрос, който занимава такива изтъкнати литературо-

веди като Д. С. Лихачов, А. А. Морозов, Б. И. Бурсов, Н. Я. Берковски и др.

Книгата на добре познатите у нас видни съветски учени Е. Н. Купреянова и Г. П. Макогоненко „Националното своеобразие на руската литература“ в концептуално отношение бележи редица нови моменти. Построена върху ленинския принцип на историзма, тя представява своеобразна история на утвърждаването на националното своеобразие на руската литература от XI до XIX в., построена в актуалния за литературознанието план на общоевропейските литературни процеси.

Авторите са намерили верен методически ключ за правилното решаване на сложните въпроси на руската литература и взаимодействието ѝ със западноевропейските литератури. Задачата им е да представят „типологическото единство на фундаменталните закономерности“ в общеевропейския историко-литературен процес. За да бъде очертан „междунационалният типологически модел“, е нужно преди всичко да се изучат и посочат онези явления, които определят националната типология. Това е и изходното начало в работата на двамата автори. Включването под такъв ъгъл на руската литература в единния развой на европейските литератури способства най-пълно да се разкрие националното ѝ своеобразие.

Успехът в провеждането на типологичния анализ е обусловен и от избора на оня проблем, чрез който най-пълно се откроява своеобразието на руската литература — основния в нея проблем за човека, съотношението човек — общество.

Подзаглавието на книгата — „Очерци и характеристики“, уточнява спецификата на изследването, което цели не всеобхватност, а открояване на характерните акценти. Конкретният анализ в него е подчинен на систематизирането на явленията, обуславящи хода на общия литературен процес. Сравнителният аспект разкрива не само въздействието на руската литература върху останалите, а и онова, което творчеството на нейните крупни представители е асимилирало от тях. Подборът на автори и художествени произведения илюстрира последователно провеждането в работата двоен принцип — на сходство и отлика.

Първата част на книгата е посветена на древноруската литература. В нея Е. Н. Купреянова е насочила вниманието си към кардиналните (някои от тях — спорни и досега) проблеми от исторически, общокултурен и литературен характер. Възникването, формирането и развитието на руската литература се разглежда като неделима част от държавното дело и строителство. Аргументирано е обоснована тезата, че социално-икономическото развитие на Киевска Русия достига до утвърдени феодални отношения чак в началото на XVIII в., момент, в който повечето западноевропейски страни са в най-висок стадий на феодално развитие.